

Bhaktisiddhānta Sarasvatī és az ISKCON

Ferdinando Sardella

1. Bevezetés

Bhaktisiddhānta Sarasvatī Svāmī *gauḍīya-vaiṣṇava guru* volt,¹ a Kṛṣṇa Caitanyához (1486–1534) köthető szellemi iskola tanítója.² 1874-ben született Jagannātha Puriban, a mai Orisza területén, és születésekor a Bimala Prasāda Datta³ nevet kapta. Élete során sikeresen felépített egy befolyásos vallási intézményt, a Gauḍīya Math és Missziót, amely választ próbált kínálni India kései gyarmati időszakának társadalmi, politikai és vallási kihívásaira. A Bhaktisiddhānta által alapított intézmény fokozatosan teret nyert nemzetközileg is, és központjai

nyíltak pl. Rangunban, Londonban és Berlinben. Később az olyan elágazások révén, mint az ISKCON (népszerű néven a „krisnások”) Bhaktisiddhānta mozgalma eljutott a világ legtöbb részére, és mostanra szilárdan megalapozott része a kibontakozóban lévő modern és globális hinduizmusnak.

Bhaktisiddhānta a művelt bengáli középosztályhoz tartozott, a *bhadralokához*, amely kezdetben közreműködött a brit gyarmati közigazgatásban. A *bhadraloka* tagjai főként hinduk voltak, és bár eleinte kizárólag vagyonos földbirtokosok tartoztak közéjük, idővel különböző társadalmi háttérű, művelt embereket is magába foglalt. E társadalmi osztály tagjait a tiszteletteljes *bābū* címmel illették, ami azoknak járt, akik elsajátították az angol nyelvet. Tekintélyük újonnan szerzett befolyásukon, műveltségükön és érdemeiken alapult. A leginkább haladó szelleműek olyan ősi hindu szokásokat is megkérdőjeleztek, mint a kaszt, a korai házasság vagy a *satī*.⁴

Bhaktisiddhānta legtöbb *bhadraloka* kortársának filozófiai irányultságát elsősorban a monizmus és az *advaita-vedānta* határozta meg. Ezt a filozófiát a hinduizmus felélesztésének és reformjának új ideológiájához olyan kulcsfontosságú személyiségek igazították hozzá, mint Rājā Rāmamahana Rāyā és Swami Vivekānanda. A *bhadraloka* tagjai olyan új vallási és kulturális identitást kerestek, amely bizonyos mértékig nyugati elképzeléseket is magába olvaszt, a hinduizmussal összeegyeztethető módon. A

¹ A továbbiakban Bhaktisiddhānta néven utalunk rá.

² A továbbiakban Caitanya néven utalunk rá. A „*gauḍīya*” olyan *vaiṣṇava*, aki Bengáliából származik.

³ Itt jegyezzük meg a szanszkrit szavak és nevek írásával kapcsolatban, hogy azok írásmódját egységesítettük, azokat nem az eredeti cikkben használt írásmóddal közöljük. (A szerk.)

⁴ A hűséges asszony követi halott férjét a tűzbe. (*Bhāg.* 1.13.58 magyarázat)

Caitanya-*vaiṣṇavizmust* a haladó szellemű bengáliak általában kevésbé tekintették járható útnak, mivel a hagyományokhoz túlságosan ragaszkodónak és a valóságtól elrugaszkodottnak vélték. A *bhakti* e hagyománya a tizenhatodik században jött létre Caitanya élete és tanításai nyomán, és a késő tizenkilencedik századi Bengál lakosságának körülbelül az ötöde vagy harmada tartozott hozzá.⁵

Bhaktisiddhānta egy olyan vallási mozgalom élén állt, amely azt állította magáról, hogy a gyarmatosítás előtti ind gondolkodás mély megértéséhez tért vissza. Elképzelései a korszakban népszerű *vedānta*-alapú perennializmus⁶ köré rendeződtek, de a tizenkilencedik századi bengáli reneszánsz elterjedt monista értelmezéseivel szemben a teista *upanisadok* és a *Bhāgavata-purāna* világnézetét tükrözték. Bhaktisiddhānta az önvalót, az *ātmant* a testtől és az elmétől különbözőnek tekintette, ontológiailag pedig metafizikai személynek; és az öröklétű önvaló, valamint az isteni pár, Rādhā és Kṛṣṇa közötti személyes, szeretetteljes kapcsolatot tartotta a létezés alapjának. Ez a személyközpontú felfogás a *vaiṣṇava* világkép közös része, amely népszerű az észak-indiai

saguna-bhakti gyakorlói között, különösen a Bengálban, Vr̥ndāvanában és Kelet-Indiában található művelt, fősodorbeli, nem-tantrikus *gauḍīya-vaiṣṇavák* körében.

Bhaktisiddhānta felnőttkorától kezdve egész életét a Caitanya-*vaiṣṇavizmus* terjesztésének szentelte. Ezt elsősorban pánindiai vallási intézmények megalapításával, újságok és folyóiratok indiai nyelveken és angolul való kiadásával, klasszikus és középkori szövegek nyomtatásával és terjesztésével, valamint új kommentárok írásával tette. Előadásokat tartva és tanítványokat avatva beutazta egész Indiát, és elnyerte európai és indiai személyiségek megbecsülését egyaránt.⁷

Bhaktisiddhānta hangja fokozatosan kiemelkedő jelentőségűvé vált Indiában, az általa létrehozott intézmények, a Gauḍīya Math és a Gauḍīya Misszió munkáján keresztül. Azonban 1937-ben bekövetkezett halála után mozgalmá hanyatlani kezdett, egy szakadással végződő utódlási válság következtében. Mintegy harminc évvel később aztán az események újabb láncolata irányította a világ figyelmét Bhaktisiddhānta mozgalmára. Caitanya tanításairól vallott szemlélete szerte a világon elterjedt, és követők tízezreire lelt Indiában és azon túl.

2. A korai évek

Bhaktisiddhānta 1874. február 6-án született a Bengáli-öböl déli partjánál fekvő Jagannātha Puriban.⁸ A bengá-

⁵ O'Connell 2013: 151.

⁶ „A perennializmus nem más, mint – bizonyos empirikus megfigyelésekre támaszkodó – hiedelem a nemzetek, legalábbis némelyek, létezésének régiségében, eredjen is az bármilyen okból. Nem tekintik azonban a nemzeteket természetesnek, organikusnak vagy primordiálisnak [ősi, legelső], sőt, akár el is vethetik – ahogy az gyakran elő is fordul – az ahistorikus magyarázóelvetek.” (Smith 2001: 50, idézi Lajtai 2004: 178, 4. lábjegyzet – a szerk.)

⁷ Lásd: Bhakti Vilāsa Tirtha 1989: 315–78.

⁸ Ha nem jelöljük másként, a következő leírás az Ācārya Caritānt alapszik, egy életrajzi cikkben, ami a *Gauḍīya* egyik számában jelent meg; 15/23–4. (1937. január 16.), 9–40. A folyóirat a

li Kedāranātha Dattának (1838–1914), aki később Bhaktivinoda Ṭhākura néven vált ismertté, és feleségének, Bhagavatī Devīnek a negyedik gyermeke volt. Bhaktivinoda a Bimala Prasāda nevet adta fiának.⁹ Bhaktisiddhānta apja megbízott előljáró volt a brit közigazgatásban, és kulcsfontosságú vallási befolyást gyakorolt fia életére.

Bhaktivinoda az Ula nevű faluban született, amit ma Birnagarnak neveznek.¹⁰ Szülei, Ānanda Candra Datta és Jagat Mohinī Mitra a befolyásos *kāyastha* kaszthoz tartoztak, amelynek tagjai nemzedékeken keresztül írnokok és írók voltak India királyi udvaraiban, és vagyonos földbirtokosnak számítottak.¹¹ 1852-ben Bhaktivinodának romló anyagi helyzete miatt anyai nagybátyja otthonába, Kalkuttába kellett költöznie, ahol aztán 1858-ig élt.¹² Itt a Kelet-indiai Társaság

teremtette városi környezet felfedezésébe fogott, tanulási és munkalehetőséget keresve, és belépett a *bhadralokák* gyarapódó csoportjába. Itt találkozott a neves oktatóval és tudóssal, Īsvara Candra Vidyāsāgarával (1820–91), akinek útmutatásával India történelmét tanulmányozta.¹³ 1856-ban Kedāranātha Datta a Hindu School tanulója lett, ahol összebarátkozott a neves testvérpárral, Satyendranātha (1842–1923) és Gajendranātha Tagoréval, valamint Keśabacandra Senával (1838–1884), a Brāhma Samāja mozgalom lendítő reformerével.¹⁴ Kedāranātha megmutatta Póroszról, a Nagy Sándor ellen hősiiesen küzdő *paurava* királyról szóló költeményét a jól ismert skót tanárnak, Alexander Duffnak (1806–1878). Duffnak tetszett a költemény, és a szárnyai alá vette a fiút, segítve John Milton (1608–1674) műveinek tanulmányozásában. Kedāranātha emellett Thomas Babington Macaulay (1800–1859), William Hazlit (1778–1830) és Thomas Carlyle (1795–1881) műveit is tanulmányozta.¹⁵ 1866-ban, miután letette a szükséges vizsgákat, munkába állt mint hetedik fokozatú megbízott előljáró és adószedő, ami a súlyos testi és szellemi megterheléssel járó gyarmati szolgálat magasabb rangjaira való emelkedésének kezdetét jelentette.¹⁶ Mire 1894-ben nyugdíjba vonult, huszonötzör helyezték át, és pályáját második fokozatú megbízott előljáróként fejezte be.

Gauḍīya Math hivatalos lapja volt. Ez a szám Bhaktisiddhānta elhunytá után néhány nappal jelent meg. Ennek angol fordítása és a *Gauḍīya* folyóiratban később megjelent életrajzi cikkek megtalálhatóak itt: Bhakti Śrīrūpā Bhāgavata 1974: 1–37.

⁹ A továbbiakban a „Bimala Prasāda” és a „Bhaktisiddhānta” nevek ugyanarra a személyre utalnak, élete különböző szakaszaiban.

¹⁰ A „Bhaktivinoda” megtisztelő cím, amit 1886-ban ruháztak Kedāranātha Dattára műveltségének és tudományos teljesítményének elismeréseként.

¹¹ 1876-ban Kedāranātha Datta írt egy szanszkrit versbe szedett genealógiai művet, a *Dattavaṃśa-mālāt*. (Lásd még: Marvin 1996: 55–8.) Számos hindu újjító és reformer, mint Swami Vivekānanda, valamint olyan nacionalisták, mint Subhāṣa Candra Basu, *kāyasthának* születtek. (Bhaktivinoda *kāyastha* nemzetségének – írásmódjai *Dutt*, ill. Datta – általános történetéhez lásd: Hopkins 1989.)

¹² Bhaktivinoda 1916: 54. Nagybátyjának neve

Kāśīprasāda Gosh volt (1809–1873); a Bidan utcában lakott Kalkuttában.

¹³ Bhaktivinoda 1916: 67.

¹⁴ Uo. 68.

¹⁵ Uo. 71.

¹⁶ Bhatia 2008: 187–8.

Bimala Prasāda egy angol iskolában kezdte meg a tanulmányait Raṇaghātában, majd 1881-ben átiratkozott a kalkuttai Oriental Seminaryba. 1881-ben, fiatal diákként Bimala egy imaláncot (*japa-mālā*) kapott Bhaktivinodától, amely a Jagannātha Puriból származó szent *tulasī* növényből készült. Ebben az évben alapította meg Bhaktivinoda Kalkuttában a Viśva Vaiṣṇava Sabhāt (Vaiṣṇava Világ-szervezet).¹⁷ Śiśir Kumāra Gosh – az ismert angol napilap, az *Amrita Bazar Patrika*¹⁸ szerkesztője – és Bipina Bihāri Goswami, a Nadia körzetbeli Bhagnaparából származó *brāhmaṇa guru* Bhaktivinoda aktív támogatóivá váltak, és gyakran részt vettek a szervezet ülésein.¹⁹ Ezeket a fiatal Bimala is látogatta, és így apján keresztül megismerkedett Bengál sok vezető *vaiṣṇavájával*, valamint jelentős személyiségekkel a *bhadralokák* közül.

1885-ben Bhaktivinoda megalapította a Vaishnava Depository kutatóintézetet, a hozzá tartozó könyvtárral és archívummal együtt, melynek célja a Caitanya-tradíció tanulmányozásához szükséges kéziratok és egyéb források megőrzése volt. A központhoz nyomda is tartozott, amelyet a Viśva Vaiṣṇava Sabhā vallási nézeteinek megjelentetésére és terjesztésére használtak. Az új nyomda egyik kiadványa a *Sajjana-toṣaṇī* volt. A folyóiratban helyet kaptak a Bhaktivinoda misszionári-

us tevékenységéről tudósító hírek, odaadó költészete, valamint a *vaiṣṇavizmus* történelméről és teológiájáról szóló írások. Bár még fiatal fiú volt, Bimala Prasādát bízták meg a folyóirat korrektúrázásával.

Bimala Prasāda sikeresen szerepelt a Sanskrit College szigorú felvételi vizsgáján, és a szanszkrit mellett matematikát, indiai filozófiát és ókori történelmet is tanult. Bhaktivinoda a közigazgatásban szerzett vezetői készségeit alkalmazva egy új intézmény megalapítására vállalkozott, így 1893 októberében létrejött a Navadvīpadhāma Pracāriṇī Sabhā (Társaság Navadvīpa Szent Helyének Népszerűsítéséért). A szervezet Māyāpurában egy új helyet népszerűsített Caitanya születési helyeként – Bhaktivinoda számításai és történeti kutatásai alapján – a helyi *brāhmaṇák* által hagyományosan tisztelt helyszín helyett, amely Navadvīpában, a Gangesz másik partján feküdt.²⁰ 1891-ben, tizenhét évesen Bimala Prasāda, akit ekkor már Siddhānta Sarasvatīnak neveztek (a címet 1889-ben ruházták rá asztronómia-tanárai) – maga is elkezdte a csillagászat oktatását.²¹ 1897-ben, miután elvégezte a Sanskrit College-ot, családjának otthonában megalapította a Sārasvatā Catuṣpāthī, egy csillagászati iskolát, amely a Sanskrit College vizsgáira készítette fel diákjait.

Eközben 1895-ben a tripurai *mahārāja* királyi udvarában tisztséget vállalt mint történész és tanító.²² 1900-ban, huszonhat évesen Bhaktisiddhānta megjelentette a

¹⁷ Marvin 1999: 97.

¹⁸ A lapot eredetileg *Amṛta Bājār Patrikā* címmel bengáli nyelven – és írással – adták ki, amikor 1871-ben áttértek a kétnyelvű (bengáli és angol) kiadásra, onnantól *Amṛita Bazar Patrika*-ként írták át a lap címét – latin betűvel. (A szerk.)

¹⁹ Sardella 2014: 195.

²⁰ *Sajjana-toṣaṇī* 5. 11. 1893, 201–7.

²¹ Bhakti Vikāsa 2009: 13.

²² Bhaktisiddhānta egy fiútestvére később a *mahārāja* titkáráként szolgált.

Baṅge Sāmājikatāt (Társadalmi struktúra Bengálban).²³ Ez a mű volt az első elemzése a vallás és a társadalom viszonyáról, amely nemcsak a tudás belső (nem-nyugati) kategóriáin alapuló történeti beszámoló volt, hanem a nyugati indológia és historiográfia részleges kritikája is.

A századforduló környékének időszaka új korszakot jelentett Bhaktisiddhānta vallásos fejlődésében. Gaura Kiśorától, a Navadvīpában jól ismert *vaiṣṇava* aszkétától (*bābājī*) részesült avatásban, és megismerkedett a *gauḍīya* hagyomány ezoterikusabb gyakorlataival.²⁴ Nem sokkal később Bhaktisiddhānta feladta a kiváltságos *bhadralokák* életét, és cölilátásban élő szerzetes (*brahmacārī*) lett. Egyszerű fehér vagy zöld ruhákba öltözött. Ez utóbbi a *rāgānugā-bhakti* bensőséges gyakorlatának a szimbóluma, melynek részeként a hívő Rādhāt és Kṛṣṇát az elkülönülés hangulatában (*vipralambha*) imádja.

Bimala Prasāda, új nevén Bhaktisiddhānta („a *bhakti* végső célja” – apjától kapta e címet) a társadalmi kötelezettségektől frissen mentesülve, valamint munkaadója, a tripurai *mahārāja* bátorítására élt a lehetőséggel, hogy zarándokútra induljon fontos hindu szent helyekre. Jagannātha Puriban Bhaktisiddhānta filozófiáról és vallásról értekezett a különféle tanítványi láncolatokhoz (*sampradāyákhoz*) tartozó *sādhukkal* és *paṇḍitákkal*. Külön figyelemre tarthatnak számot az *advaita-vedānta* területén folytatott tanulmányai, amelyeket a hagyomány szerint a maga Śaṅkara által alapított *mathban* végzett. A

math igazgatója, Madhusūdhana Tīrtha vezette őt tanulmányaiban.²⁵ Útja során Bhaktisiddhānta sokat fáradozott azon, hogy anyagot gyűjtsön egy *vaiṣṇava* enciklopédiához. Ezt létfontosságú feladatnak tekintette a *vaiṣṇava* terminológia, örökség és teológia feltárásához.²⁶ Az enciklopédia végül négy kötettel indult *Vaiṣṇava mañjuṣā samāhṛti* (*A vaiṣṇavizmus összegyűjtött meghatározásainak kosara*) címen, de sohasem vált teljessé.²⁷

India vallásait tanulmányozva és forrásait gyűjtve Dél-Indiába utazott, ahol megismerte az ottani *vaiṣṇava* tanítványi láncolatok (*sampradāyák*) szokásait és tanításait, különösen Madhvát Karnatakában és Rāmānuját Tamil Naduban.

Ebben az időszakban Bhaktisiddhānta csak alkalmanként látogatott Kalkuttába, amit politikai zűrzavarba taszított a *svadeśī* (függetlenségi) mozgalom és a brit gyarmati fennhatóság összecepapása.²⁸ Vidéken pedig Bhaktisiddhānta az örökletes *brāhmaṇák* rituális jogait csak ritkán megkérdőjelező társadalmi struktúrával találta szembe magát. 1911 augusztusában a Midnapura körzetbeli Balighai Uddhavapurában nagyszabású találkozót rendeztek két ügy megvitatására: először is, hogy az olyan nem leszármazás szerinti *brāhmaṇák*, mint Bhaktisiddhānta, imádhadják-e Viṣṇut a *śālagrāma-śilā* néven ismert szent kő for-

²³ Elérhető a kalkuttai Caitanya Research Centre-nél.

²⁴ Vidyāvinoda 1934: 154.

²⁵ Bhakti Vikāsa 2009: 35.

²⁶ Vidyāvinoda 1934: 81–2.

²⁷ Az első négy kötetet a kasim bazari *mahārāja* finanszírozta.

²⁸ Lásd: Sarkar 1973.

májában; másodszer pedig, megengedhető-e, hogy *guruként* lépjenek fel, és avatást adjanak a magasabb kasztok tagjainak. Bhaktivinoda megkérte Bhaktisiddhāntát, hogy képviselje a találkozón, és tartson beszédet. Az eseményen előadott érve szerint a *vaiṣṇava* szövegek egyforma tisztelettel kezelik a leszármazás szerinti *brāhmaṇákat*, valamint azokat, akik rituális előjogaikat az elismert *vaiṣṇava* iskolákba való beavatással és azok tisztító gyakorlataival nyerték el.²⁹ Ez fontos alapvetése volt mozgalmának, amely megpróbált túlnyúlni a *vaiṣṇava* társadalom határain, és megnyitni sorait a nem-hinduk, valamint a bármilyen osztályból és kasztból származó hinduk felé. Emellett fontos tézis volt saját *vaiṣṇava* tanítói helyzetének legitimálásához is, tekintve, hogy mivel a Datta családhoz tartozó *kāyastha* volt, a legtöbb bengáli *brāhmaṇa* csak (egy tiszta) *śudrának* tekintette, akinek elvben nincsenek rituális jogai.³⁰

Bhaktivinoda 1914. június 23-án hunyt el, Gaura Kiśora pedig 1915. november 16-án. Az események okozta fájdalom közepette Bhaktisiddhānta visszavonult Navadvīpába, míg úgy nem döntött, hogy a *sannyāsa*-rendbe lép önmaga felavatásával. Saját maga felavatása nem számított ortodox megoldásnak, de szükséges lépésnek tekintette, mivel a *sannyāsa*-rend nem volt elterjedt a *gauḍīya-vaiṣṇavák* körében. Majd nekikezdett, hogy életét az apja világméretű *vaiṣṇavizmus*-látomásának szentelje, amelyet Bhaktivinoda több alkalommal is megfogalmazott.³¹

²⁹ Bhaktisiddhānta Sarasvatī 1934: 72.

³⁰ Sardella 2013: 85.

³¹ Lásd: Ghosh 2014.

3. A Gauḍīya Math és Misszió

Nem sokkal az első világháború vége után Bhaktisiddhānta központot nyitott Kalkuttában, a Bhaktivinoda Āsanát, melyet a *bhakti* gyakorlásának és terjesztésének szentelt. A tanításokat racionális és érthető módon mutatták be, és a városi közönséghez igazították. A megnyitóról az *Amrita Bazar Patrika*³² angol napilap számolt be 1918. december 17-én.

1919. február 5-én Bhaktisiddhānta újabb fontos lépést tett azzal, hogy felélesztette Bhaktivinoda egy igen kedves projektjét, a Vaiṣṇava Világszervezetet, hozzáadva a névhez a *rāja* szót („királyi”), amivel Caitanyának, a *gauḍīyák* mesterének vallási vezető szerepére utalt. A hagyományos értelmiségi szervezetek (*sabhā*) felépítését követve a *Viśva Vaiṣṇava Rāja Sabhā* a *vaiṣṇava* irodalmi művek tanulmányozásának, kiadásának és terjesztésének a fóruma volt. A szervezet neve viszatükrözte a vṛndāvanai hat *gosvāmīnak*, Caitanya közeli társainak korai, világléptékű látomását.³³ A vallási határokat meghaladó, globális *sabhā* – azaz közösség – látomása jól illett Kalkutta kozmopolita világába, ahol a bengáliak, valamint a britek, svédok,³⁴ dánok, skótok, hollandok,

³² Lásd: 18. lábjegyzet.

³³ A *viśva* szó általában véve fordítható „mindenség”-nek, „teljesség”-nek, vagy „egész”-nek, de gyakran „univerzum”-nak, vagy „világ”-nak fordítják olyan összetett szavakban, mint a *viśvātman* („az univerzum lelke”); lásd Sharada Sugirtharajah 2003: 992–4.

³⁴ Johann Zachariah Kiernander (1710–1799), a svéd lutheránus misszionárius például Lord Clive meghívására jött 1758-ban Kalkuttába, ahol 1770-ben felépítette a város első protestáns templomát, a Mission Church-öt.

franciák és kínaiak egymás közvetlen közelében éltek. Az unitáriánusok és az evangelizáló misszionáriusok már Indiában és Angliában is népszerűsítették az egyetemes keresztény vallás eszméjét, amelyet pluralista, nemzetközi testvériségként képzeltek el. A nyugati ezoterika, okkultizmus és a Teozófiai Társulat az egyenlőség, a becsület és az emberiség egésze iránti tisztelet eszméit terjesztették. Rājā Rāmamohana Rāyā és később a Brāhma Samāja a vallási univerzalizmust az igazságért, a női emancipációért és az elnyomottak jogaiért vívott küzdelemként értelmezte.³⁵ Vivekānanda kulcsfontosságúnak tartotta vallási gyakorlatában az emberiség szolgálatát. Bhaktivinoda találkozott az univerzalizmus ezen erőteljes formáival, de ihletet elsősorban a Caitanya-tradícióból merített, amelyben már jelen volt az egalitarianizmus, az emberiség szolgálatát és az egyetemes szeretet saját értelmezése. Bhaktisiddhānta apjának mozgalma már szerzett némi figyelmet a részekre szakadás előtti Bengáliában, ahol a Caitanya-*vaiṣṇavizmus* állandó támogatottsággal bírt az alsóbb kasztok körében, különösen vidéken.³⁶ Korábban azonban a Caitanya-*vaiṣṇavizmus* tanításai és gya-

korlata alig volt ismert az iskola hagyományos fellegvárain – Bengálián, Oriszán és Vṛndāvanán – kívül, és fennállásának több mint négyszáz éve után is csak olyan keleti régiókba jutott el, mint Assam, Manipura és Tripura. A *Viśva Vaiṣṇava Rāja Sabhā* felélesztésével Bhaktisiddhānta szándéka az volt, hogy újra megalapozza apja „univerzális egyházát”.³⁷ 1920-ban publikált egy cikket a *Sajjana-toṣaṇīban*, és újfent bemutatta a szervezet céljait, valamint rávilágított a közvetlen kapcsolatra az eredeti szervezettel, amelyet kevéssel azután hoztak létre, hogy Caitanya 1534-ben elhagyta ezt a világot.³⁸

1920. szeptember 6-án Rādhā-Govinda istenszobrokat avattak fel, és a Bhaktivinoda Āsanaként ismert központot hivatalosan „Śrī Gauḍīya Math”-nak nevezték át. Bhaktisiddhānta szerzetesi központjai végül együttesen „Gauḍīya Math” néven váltak ismertté, míg a *Viśva Vaiṣṇava Rāja Sabhā* misszionárius intézmény lett a „Gauḍīya Misszió”.³⁹

1923-ban Bhaktisiddhānta kiadta a *Bhāgavata-purāṇāt*, amely India-szerte a *vaiṣṇavák* és a fősodorbeli bengáli *gauḍīyák* legfontosabb szanszkrit szövege. Bengáli írással szedve jelentette meg, Madhva, Viśvanātha Cakravarti Ṭhākura és saját maga által írt kommentárokkal kiegészítve. Ezután megszerkesztett és 1924-ben Dakkában kiadott egy kommentárt a *Caitanya-bhāgavatához*, Caitanya életraj-

³⁵ Crawford 1987.

³⁶ Az 1931-es indiai népszámlálás alapján például a teljes Bengália területén a *vaiṣṇavák* százalékos aránya az összes hindu között a dakkai körzetben 33% volt, a Navadvīpa közeli Bardhamāna körzetben 7%, de csak 0,36% Kalkuttában. E statisztikák bizonyos tekintetben félrevezetőek lehetnek a használt metódus miatt, de jelzésértékűek lehetnek azzal kapcsolatban, hogy a tizenkilencedik és korai huszadik században a Caitanya-*vaiṣṇavizmus* népszerűsége nagyobb volt Kalkuttán kívül; lásd Porter 1932: 220–1.

³⁷ *Sajjana-toṣaṇī* 21. 8–9. 1920, 259–62.

³⁸ Caitanya születésének és eltávozásának időpontja vita tárgya, és nincsen általános megegyezés. Általában születésének évét 1485-re vagy 1486-ra teszik, távozását pedig 1533-ra vagy 1534-re.

³⁹ Sambidananda 1935: 13, 60.

zához, melyet Vṛndāvana dāsa Ṭhākura írt meg bengáli nyelven. 1924. december 16-án a Benáresi Hindu Egyetemen előadást tartott „A vaiṣṇavizmus helye a világ vallásai között” címmel. Ebben az időszakban mozgalmát egyre inkább az észak- és dél-indiai vaiṣṇavákat is felölelő nagyobb vaiṣṇava közösség részeként kezdte látni. Ezzel összhangban más vaiṣṇava irányzatok szövegeinek kiadásába is belefogott, valamint az alapító guruk megismerésére buzdított – azaz az elismert vaiṣṇava-sampradāya alapítók, Madhva, Rāmānuja, Nimbārka és Viṣṇusvāmī megismerésére. Ezzel megalapozta mozgalmát a hagyományos hindu spiritualitásban, miközben gondosan megőrizte a befolyásos intézmények, nyomdák és szellemi élet jellemezte Kalkutta modern városi környezetében szerzett támogatottságát.

Bhaktisiddhānta tehát egy világméretű missziós mozgalom mellett köteleződött el, aminek talán a legkorábbi történelmi bizonyítéka abban a beszámolóban található, ami az 1922-ben történt találkozását örökíti meg Abhay Caraṇāravinda Devel (1896–1977), aki ez idő tájt igazgató volt egy bizonyos Dr. Bose kémiai gyárában. Abhay Caraṇāravinda De erősen rokonszenvezett Gandhival, és politikailag is aktív volt, a Kongresszus Pártot támogatta. Egyik barátja, Narendranāth Mallika meggyőzte őt, hogy látogasson el Bhaktisiddhānta egy előadására Kalkuttában. Beszámolója szerint Bhaktisiddhānta arra kérte két látogatóját, hogy terjesszék Caitanya üzenetét Nyugaton. Abhay Caraṇāravinda De ezt vitatta, mondván, amíg India alávetett, függő helyzetben van, csak kevesen hallgat-

ják meg üzenetét, ám úgy találta, hogy ezt az érvét Bhaktisiddhānta alaposan megcáfolta. E találkozás után De láthatóan felhagyott nacionalista törekvéseivel, és 1933-ban avatást fogadott el Bhaktisiddhāntától, aki hivatalosan a *guruja* lett.⁴⁰ 1966-ban sikerült teljesítenie tanítója régi kérését – melyről Bhaktisiddhānta gyakorta beszélt közeli tanítványainak –, amikor az Egyesült Államokba utazott, és New Yorkban megalapította a Krisna-tudatú Hívők Nemzetközi Közösségét. Ekkor már azt a nevet használta, amelyet 1959-ben kapott a szerzetesi *sannyāsa* rend elfogadásakor: Abhay Caraṇāravinda Bhaktivedanta Swami.⁴¹

4. London és Berlin

1933 áprilisában Bhaktisiddhānta három tanítványa, Bhakti Pradīpa Tīrtha Svāmī – egy idős *sannyāsi* –, Bhakti Hṛdaya Bon Svāmī és Sambidānanda Dāsa a tengerentúlra, Európába utazott. Utóbbi felvételt nyert a Londoni Egyetem doktori programjába, hogy disszertációt írjon a *vaiṣṇavizmus* történetéről. 1934 áprilisában a Gaudiya Mission Societyt bejegyezték Londonban.⁴² Az idők során az igazgatóság tagjaként szolgált többek között Lord Zetland (aki akkoriban a brit kormány Indiáért felelős államtitkára volt, és a társulat elnöke lett), Lord Lamington, Sir Edward Denison Ross (a London School of Oriental Languages igazgatója, ő volt az alelnök), valamint Tripura, Darbhanga

⁴⁰ Lásd: Valpey 2006.

⁴¹ Bhaktivedanta Swami: lecke Gorakpurában 1971. február 15-én. [*Bhaktivedanta Vedabase* 2016.]

⁴² A szervezet irodájának címe 3 Gloucester House, Cornwall Gardens, London, SW7 volt.

és Vardhamāna *mahārājái*. Az igazgatósági tanácsnak két jelentős női tagja is volt: Lady Stanley Jackson és Lady Carmichael of Skirling. Miss Kathlee Shaw a misszió rendelkezésére bocsátotta sussexi házát rendezvények és vítaestek tartásához; idővel ez a londoni központ alágazata lett. A Gaudiya Mission Society brit szabályok szerint működött, a politikai és kulturális élet elismert köreiből származó briteket és indiaiakat egyaránt bevonva, tagjai közt pedig mindkét nem képviseltette magát. Sok tekintetben megtestesítette Bhaktisiddhānta látomását a Nyugat és Kelet közötti együttműködésről.

1933 decemberében Bon Svāmī Londontól Németországba utazott, hogy egy előre megszervezett előadássorozatot tartson Adolf Hitler propagandaminiszterének – Paul Joseph Goebbelsnek (1897–1945) – a jóváhagyásával. Németországi látogatása alatt létrehozott egy központot Berlinben, ahol megtörtént sorsszerű találkozója egy bizonyos Ernst Georg Schulzéval, a Lipcsei Egyetemen összehasonlító vallástudományt tanuló Ph.D-hallgatóval. Ő lett végül a *bhakti* egyetlen elkötelezett nyugati tanonca, akit Bon Svāmī elvihetett magával Indiába.

Bon Svāmī megjegyzi naplójában, hogy a fogadtatás, amelyben Németországban részesítették, vetekedett a Londonban tapasztalttal.⁴³ Első alkalommal találkozott a *vaiṣṇavizmus* egy képviselője Európával, és úgy tűnt, meglehetősen sikerrel. Bon Svāmī európai tartózkodása megmutatta, hogy ha mást nem is, el lehet érni a politikai, vallási és kulturális élet legfel-

ső szintjének tagjait, valamint hogy a brit és német elit tanúsított némi érdeklődést az ind vallások iránt. Azonban miközben a britanniai misszió meglehetősen stabil maradt, a németországi helyzet, számos támogató és barát őszinte jóakarata ellenére, gyorsan romlott.

Berlinben 1936. január 8-án a náci párt hivatalos újságja, a *Völkischer Beobachter* (*Népi Figyelő*) könyvismertető részében kritikus hangú cikk jelent meg a német tudós, Theodor Steche tollából. A cikk, amely az „Ázsiai kultúrákból” („Aus Asiatischen Kulturen”) címet viselte, érdekes példája a Bon Svāmī missziós törekvésére adott náci reakciónak. A cikk állítása szerint a faji nézőpont hiánya a Gauḍīya Math írásaiiban, és az univerzalizmus, amely minden lényt egyenrangúnak tekint Kṛṣṇa lelki részeként, nem kaphat helyet a náci Németországban.

5. Szakadás

Bhaktisiddhānta 1937. január 1-jén hunyt el Kalkuttában. Az eltávozását követő események egyházszakadáshoz vezettek, és sorsdöntő szerepük lett a Gauḍīya Math jövőjében. A szakadás egyik oka az volt, hogy Bhaktisiddhānta nem jogalanyként jegyezte be a Gauḍīya Math és Missziót, ami így kizárólag az ő nevéhez és személyes irányításához kötődött. A szervezet ezért nélkülözötte egy hivatalos struktúra előnyeit, ami alapján megtörténhetett volna az örökösödés a posztkarizmatikus időszakban. E mulasztás alapvető oka az lehetett, hogy Bhaktisiddhāntának személyes fenntartásai voltak a *bhakti* intézményessé tételével és a modern, szervezett

⁴³ Bhakti Hr̥daya Bon 1935: 11.

vallás kihívásaival kapcsolatban. A jogi csatározás évei 1942-ben értek véget, amikor Kalkutta bírósága kinevezte a Gauḍīya Math három tagját Bhaktisiddhānta ingatlanjainak kezelőjévé. Ezt megelőzően, 1940-ben az egyik peres fél, Ananta Vāsudeva a Gauḍīya Math-ot nonprofit szervezetként jegyeztette be Gauḍīya Mission néven, annak megakadályozása érdekében, hogy magánszemélyek az intézmény bármely részét magántulajdonként birtokolhassák. Az ingatlanokat végül két szervezet között osztották fel: az Ananta Vāsudeva vezette Gauḍīya Misszió és a Kuṅjabihārī Vidyābhūṣaṇa vezette Śrī Caitanya Math között. Az ingatlanvagyon magában foglalt több mint hatvan Gauḍīya Math-intézményt Indiában, egyet Londonban, valamint különféle ingatlanokat Bengálban és Jagannātha Puriban. A Gauḍīya Math végső felosztása 1947-ben történt meg. Mindeközben azonban a Bhaktisiddhānta által az 1920-as és 1930-as években elért lendület megtört, és a Gauḍīya Math jó híre Indiában erősen megszűnt a történeteket.

A szakadás azonban kedvező körülményeket teremtett számos új intézményi fejlesztés számára, mivel Bhaktisiddhānta legtöbb idősebb tanítványa elhagyta az anyaintézményt, hogy új templomokat és *āśramákat* hozzanak létre Bhaktisiddhānta eredeti Gauḍīya Math és Missziójának mintájára. Az így létrejött intézményi pluralizmus új megközelítéseknek adott helyet a misszionárius munkában, melyek közül néhány sikeresen alapozta meg Bhaktisiddhānta mozgalmát Indián kívül.

6. Az ISKCON

Az 1937 utáni évek során Bhaktisiddhānta több jelentős tanítványa is avatott fel új intézményeket, például a Bhakti Vilāsa Tirtha Svāmī alapította māyāpurai Śrī Caitanya Math, az Ananta Vāsudeva bejegyezte Gauḍīya Misszió a kalkuttai baghbazari központban, a B. P. Puri Svāmī alapította Śrī Gopīnātha Gauḍīya Math, valamint a B. R. Śrīdhara Svāmī alapította Śrī Caitanya Sārasvatā Math.⁴⁴ 1965. augusztus 13-án A. C. Bhaktivedanta Swami gőzhajón Bombayból New Yorkba indult. Bhaktivedanta világi üzletember volt az 1920-as és 1930-as években, így a Gauḍīya Math fejlődésében csak marginális szerepet játszott. Amikor megérkezett New Yorkba, Bhaktivedanta többekévébe magára maradt, nem támogatták Bengáliából. Hatvankilenc éves volt, és csak néhány közvetett ismerőssel rendelkezett Amerikában. Az első, kézzelfogható eredmények nélkül eltelt év után egy kis lakásba költözött a New York-i Lower East Side-on, ahol 1966-ban megalapította az ISKCON-t. Szorosan követte a mintát, melyet Bhaktisiddhānta indiai Gauḍīya Mathjának férfiuralmú szerzetesi struktúrája állított, azzal a kivétellel, hogy a férfiak mellett ő már a nők aktív részvételét is üdvözölte. Tanításai fokozatosan felkeltették a fiatal amerikaiak érdeklődését – sokan közülük zsidók vagy katolikusok voltak, ellenkulturális gyökerekkel –, és ők lettek az első tanítványai. Amikor mintegy tizenkét évvel később, 1977. november 14-én Bhaktivedanta nyolcvanegy éves korá-

⁴⁴ Egy rövid áttekintéshez lásd Bhakti Prajnan Yati 1998: 410–30.

ban elhunyt az indiai Vṛndāvanában, a világ minden sarkából származó tanítványai vették körül. A megérkezése és a halála közötti években az ISKCON-t több ezer nemzetközi tagot számláló intézménnyé építette ki, *vaiṣṇava* templomot alapított a világ sok nagyvárosában, és a hagyományos *vaiṣṇava* szövegek számos kötetét adta ki huszonnyolc nyelven, melyeket világszerte több tízmillió példányban terjesztettek, sok helyütt közismertté téve Rādhā és Kṛṣṇa nevét a Hare Kṛṣṇa-mantra révén. Bhaktivedanta a nemzetközi ráhatás olyan szintjét érte el Indián és az indiai diaszpórán kívül, melyről Bhaktisiddhānta és apja, Bhaktivinoda csak álmodtak, és amely jóval túl volt szinte minden indiai hagyományos *vaiṣṇava* közösség befolyási körén.

Bhaktivedanta eltávozása után az általa alapított világméretű mozgalom tovább nőtt – a posztkarizmatikus időszakban történt számos komoly fennakadás ellenére, és Bhaktisiddhānta tanítványai, valamint unokatanítványai közül többeket is megihletett. Ma az ISKCON csak egy a számos nemzetközi Caitanya-*vaiṣṇava* intézmény közül, amelyek Bhaktisiddhānta nézőpontjához, tanítási módszeréhez és alakjához mint *guruhoz* nyúlnak vissza – bár az ISKCON a legnagyobb és a legismertebb.⁴⁵ Nemrégiben a Gauḍīya Math-ból eredő testvérszervezetek megkíséreltek szorosabb nemzetközi együttműködést kialakítani, ami a World Vaishnava Association (Vaisnava Világszervezet) megalapításához vezetett, a hasonló gondolkodású egyének intézményi határokat átlépő szövetségéhez, azzal a céllal, hogy

⁴⁵ Ezen intézmények áttekintéséhez lásd Paramadvaiti 1999.

együttes fellépésnek adjon helyet a közös érdekek ügyében, Indiában és azon túl is.

Bhaktisiddhānta vonakodott attól, hogy aktívan szembeforduljon a gyarmati uralommal, és közvetlenül elítélje a brit kultúrát és politikát. Ez, úgy tűnik, részben a Kelet és Nyugat közötti együttműködésre való erős vágyából fakadt. Ez a vágy, amely apja nemzedékére volt jellemző, kevésbé volt összhangban Bhaktisiddhānta korának társadalompolitikai ízlésével, amely a függetlenségért való küzdelemre helyezte a hangsúlyt. A Gauḍīya Math fokozatosan megtalálta helyét a bengáli középosztályban, az indiai és burmai iskolázott bengáliak között, és elnyerte az indiai, valamint a brit kulturális és értelmiségi elit tagjainak támogatását is.

Ezzel szemben Bhaktivedanta – aki fiatalkorában Gandhi követője volt – éles kritikával illette a Nyugat növekvő materializmusát és istentelenségét, bár tanárától megörökölte az India és a Nyugat közötti lelki testvériség látomását.⁴⁶ Mindezzel együtt a nyugatiaknak a Caitanya-*vaiṣṇavizmus* olyan formáját mutatta be, amely kulturálisan – a külső megjelenés, a szokások és az öltözködés tekintetében – inkább bengáli volt. Ez részben annak tudható be, hogy Bhaktivedanta generációja tanúja volt a gyarmati uralomtól való függetlenség megszerzésének, és friss szemmel kezdett India kulturális, vallási és fi-

⁴⁶ A részletekért lásd Satsvarūpa dāsa Goswami *Śrīla Prabhupāda-līlāmṛta* c. hatkötetes életrajzi beszámolóját [*Bhaktivedānta Vedabase* 2016.] Az első kötet dolgozza fel Bhaktivedanta fiatalkorát és Indiában töltött éveit 1965-ig, míg a következő öt kötet alapos áttekintése a Nyugaton és a világ többi részén végzett missziójának. Lásd még Valpey 2006: 81–114.

lozófiai örökségére tekinteni. Továbbá Bhaktivedantát korai amerikai és európai tanítványai arra bátorították, hogy mozgalmát azokban a városi és vidéki közösségekben alapozza meg, amelyek akkoriban a fiatalok körében népszerűek voltak. Ez, és a mód, ahogy Bhaktivedanta az üzenetét az ellenkultúra számára ismerős kifejezésekkel fogalmazta meg, élesebb szembenállást eredményezett a többségi társadalommal, mint Bhaktisiddhānta mozgalmának esetében.

Az ISKCON 1966 óta több irányban is továbbfejlődött, olyan rendkívül sokszínű és dinamikus intézménnyé válva, melynek gyökerei és identitása határozottan Bhaktivinoda, Bhaktisiddhānta és Bhaktivedanta írásaiban található meg. Jelenleg az indiai és a diaszpórabeli hinduk laikusainak támogatása is hozzájárul a mozgalom erejéhez, valamint térnyeréséhez olyan országokban, mint Oroszország, Ukrajna, az Egyesült Királyság és Ausztrália. Középosztálybeli hinduk ezrei csatlakoztak az ISKCON és kapcsolódó intézményei sorához Indiában és külföldön egyaránt.⁴⁷ Ma már hatalmas ISKCON-templomegyüttesek találhatóak olyan városokban, mint Mumbai, Újdelhi, Bangalore, Csennai (Madras) és Kalkutta. Az ISKCON nemzetközi központja India keleti részén, Māyāpurában található, Caitanya születési helyének közelében, és zarándokok milliói keresik fel minden évben. Bár kezdetben nyugati jelenségnek számí-

⁴⁷ A Gauḍīya Math és Misszió mintájára az ISKCON-nak is vannak olyan oldalágai, mint a VRINDA (Vrindavan Institute for Vaiṣṇava Culture and Studies), amely szintén misszionárius tevékenységet végez világszerte.

tott, mostanra az ISKCON a hindu társadalom minden szintjén elismerésre talált. A huszonegyedik század hajnalán az egyik legfontosabb fejlemény az ISKCON-ban az indiai és a diaszpórabeli hinduk óriási támogatása.

7. A szakirodalom áttekintése

Bhaktisiddhāntáról elszórta találhatóak említések a történelmi és szociológiai témájú tanulmányokban, többnyire az ISKCON történetével és az új vallási mozgalmak eredetével kapcsolatos kutatásokban.⁴⁸ Brian D. Marvin,⁴⁹ Jason Fuller,⁵⁰ Vāruṇī Bhatia,⁵¹ Abhiṣeka Gosh,⁵² és Lucian Wong,⁵³ foglalkoztak Bhaktisiddhānta apjának, Bhaktivinodának az életével és eszméivel, bemutatva az alapot, amelyre Bhaktisiddhānta elképzelései és munkássága épültek.⁵⁴

A legelső tanulmány, amely Bhaktisiddhānta életét és munkásságát járja körül, egy, a Londoni Egyetemen 1935-ben megírt doktori disszertáció, melynek címe *The History and Literature of the Gauḍīya Vaiṣnavas and their Relation*

⁴⁸ Bhaktisiddhānta kiadványaiból található egy válogatás a kalkuttai National Libraryben, és a *Baṅgīya Sāhitya Pariśadában* (lásd: Banerjee–Chatterjee–Singh 1951: 75, 159; Kesavan–Kulkarni 1962: 60). Bhaktisiddhānta összes műve és a fennállásának első húsz évében megjelent Gauḍīya Math-kiadványok megtalálhatóak a Bhaktivedanta Research Centre oldalán (<http://brcindia.com>).

⁴⁹ Marvin 1996.

⁵⁰ Fuller 2004.

⁵¹ Bhatia 2008.

⁵² Gosh 2014.

⁵³ Wong 2014.

⁵⁴ A művelt *bhadralokák* hatásának és jelentőségének témájában lásd még Chatterjee 1993: 35–6.

to Other Medieval Vaisnava Schools.⁵⁵ Ezt Bhaktisiddhānta saját kérésére egyik tanítványa, Sambidānanda⁵⁶ írta. Bár a tanulmány nem igazán tárgyalja a szélesebb társadalomtörténeti összefüggéseket, tartalmazza Bhaktisiddhānta részletes életrajzát, valamint a Gauḍīya Math és Misszió rövid történetét. Bhaktisiddhānta életéről és munkásságáról átfogó monográfia jelent meg ezen írás szerzőjétől.⁵⁷

Az 1960-as évektől kezdve az ISKCON alapítója, A. C. Bhaktivedanta Swami saját művein keresztül Indiában és külföldön is ismertté tette tanítóját, Bhaktisiddhāntát.⁵⁸ Számos tanulmány vizsgálta találkozásaik különböző aspektusait és Bhaktivinodához fűződő kapcsolatukat. Aravinda Śarma (1979) szerint Bhaktisiddhānta azzal lelkesítette Bhaktivedantát a könyvnyomtatásra, hogy a nyomdát óriási dobhoz hasonlította, melynek hangja messzire elér. Diana Eck⁵⁹ azt a kulcsfontosságú utasítást hangsúlyozta, melyet Bhaktisiddhānta Bhaktivedantának adott – azaz, hogy „vigye el a Kṛṣṇa-bhakti üzenetét az angolul beszélő világnak”. Az indiai ISKCON-ról

szóló tanulmányában Charles R. Brooks⁶⁰ azt feltételezte, hogy Bhaktisiddhānta magáévá tette apjának, Bhaktivinodának kasztellenes hozzáállását, és „az abban való legfőbb hitet tanította, hogy a kiválóság nem a születésen múlik, hanem a Kṛṣṇa iránti odaadás minőségén”. Thomas J. Hopkins Bhaktivinoda, Bhaktisiddhānta és Bhaktivedanta kasztját, társadalmi osztályának gyökereit és családi hátterét vizsgálta meg. Következtetése szerint a Kṛṣṇa-tudatú mozgalom eredeti alapítójának akár Bhaktivinoda is tekinthető.⁶¹ Guy Beck amellet érvelt, hogy Bhaktisiddhānta, apja példáját követve, fontosnak tekintette a hang-meditációt, a halk mantrázást (*japa*) és a hangos közös éneklést (*saṅkīrtana*) egyaránt.⁶² Richard Young Bhaktisiddhānta etikai kritikáját idézi⁶³ a bűn teológiájáról a kereszténységben. Tony Stewart és Edward Dimock hangsúlyozták Bhaktisiddhānta erőfeszítéseit azzal kapcsolatban, hogy újra kiadja Caitanya legerjedtebb életrajzát, a *Caitanya-caritāmṛtát*.⁶⁴ Finn Madsen az ISKCON társadalmi struktúráját elemezte és a szerepet, amelyet Bhaktisiddhānta játszott a négy *varṇa* és négy *āśrama* fogalmának kezdeti megismertetésében.⁶⁵

⁵⁵ Dās 1935.

⁵⁶ A disszertáció a *vaiṣṇavizmus* történetét a középkortól a modern korig veszi végig. A 13. fejezet (*The Modern Movement*) kritikai elemzést ad Bhaktivinoda és Bhaktisiddhānta életéről és munkásságáról, és röviden foglalkozik a Gauḍīya Math történetével. A tartalomjegyzéket lekötölte a *Harmonist*, 31. 21. 1935, 496–8.

⁵⁷ Sardella 2013.

⁵⁸ Például Acyutānandának írt levelében (1971. augusztus 14.) Bhaktivedanta Swami ezt írja Bhaktisiddhāntáról: „Bármilyen sikert is értünk el az Úr Caitanya missziójának terjesztésében világszerte, az csakis az ő kegyéből lehetséges.” [*Bhaktivedanta Vedabase* 2016.].

⁵⁹ Eck 1979.

⁶⁰ Brooks 1989.

⁶¹ Hopkins 1989: 36.

⁶² Beck 1993.

⁶³ Young 1981: 116.

⁶⁴ Stewart–Dimock 2000: 66–8.

⁶⁵ Madsen (1996) különösen részletesen foglalkozik a *varṇāśrama* és a Gauḍīya Math kapcsolatának témájával. Szintén Madsen (2001: 164–78) tárgyalja Bhaktisiddhānta újításait abban, hogy tagadta a *varṇa* örökletességét, és szerinte a *guru* megállapíthatja a tanítvány *varṇáját*.

Számos szerző foglalkozott az ISKCON történetével, például Fizzotti és Squarcini,⁶⁶ valamint az ISKCON intézményi válságaival és posztkarizmatikus kihívásaival, például Bryant és Ekstrand,⁶⁷ Dwyer és Cole,⁶⁸ valamint Rochford.⁶⁹ A *Social Compass* nevű tudományos folyóirat külön számot szentelt az ISKCON társadalmi fejlődésének.⁷⁰ Kimmo Ketola⁷¹ azt kutatta, hogyan tekintenek az ISKCON tagjai alapítójukra, Bhaktivedantára, akit tanítványai szeretetteljesen a „Śrīla Prabhupāda” megtisztelő címmel illetnek. Kutatás tárgyául szolgáló további fontos terület volt a hinduizálódás és a kivizsgálások folyamata az ISKCON-ban, a gyermekbántalmazás az 1980-as és 1990-es években, a nők helyzete és a nőekkel való bánásmód, a vezetőséggel kapcsolatos elmentmondások,⁷² valamint a nyugat-bengáli Māyāpurában található nemzetközi ISKCON-központ gyors növekedésével kapcsolatban fellépő etikai kihívások.⁷³

Fordította: Havasréti Márton

Irodalomjegyzék

Amrita Bazar Patrika [napilap] Calcutta, 1918–1991.

Banerjee, D. L. – Chatterjee, Tāra-keśvara – Singh, R. D.: *Catalogue of Sanskrit, Pali and Prakrit Books*. National Library of India, Calcutta, 1951.

⁶⁶ Fizzotti–Squarcini 2004.

⁶⁷ Bryant–Ekstrand 2004.

⁶⁸ Dwyer–Cole 2007.

⁶⁹ Rochford 2007.

⁷⁰ Nesti 2000.

⁷¹ Ketola 2008.

⁷² Lásd: Dwyer–Cole 2013.

⁷³ Fahy 2015.

Beck, Guy L.: *Sonic Theology: Hinduism and Sacred Sound*. University of South Carolina Press, Columbia, 1993.

Bhakti Hr̥daya Bon Swami: *Second Year of the Gaudiya Mission in Europe*. Gaudiya Mission, Berlin, 1935.

Bhakti Prajnan Yati Swami: *Lord Sri Chaitanya and his Mission* (Vol. 2.). Sri Chaitanya Math, Mayapur, 1998.

Bhakti Sr̥rūpā Bhāgavata Swami (ed.): *Advent Centenary Souvenir of Shri Śrīla Prabhupad 1874–1974*. Gaudiya Mission, Calcutta, 1974.

Bhakti Vikāsa Swami: *Śrī Bhaktisiddhānta Vaibhava: The Grandeur and Glory of Śrīla Bhaktisiddhānta Sarasvatī Thākura* (Vol. 1). Bhakti Vikas Trust, Surat, 2009.

Bhakti Vilāsa Tirtha Swami (ed.): *Bhaktisiddhānta Sarasvatī: Shri Chaitanya's Teachings* (Vols. 1 & 2.). Shree Gaudiya Math, Madras, 1989.

Bhaktisiddhānta (ed.): *The Harmonist, Sree Sajjana-toshani* [havi és kétheti folyóirat]. Calcutta, 1927–1936.

Bhaktisiddhānta Sarasvatī: *Brāhmaṇa o Vaiṣṇava: tāratamaya-ṽṣayaka siddhānta*. Śrī Caitanya Math, Mayapur, 1934.

Bhaktisiddhānta Sarasvatī: *Shri Chaitanya's Teachings* (Vols. 1 & 2.) Shree Gaudiya Math, Madras, 1989.

Bhaktivedānta Vedabase 2016. Bhaktivedānta Archives, Sandy Ridge, 2016.

Bhaktivinoda, Kedarnath Datta: *Svalikhita-jīvanī*. Lalita Prasad Datta, Calcutta, 1916.

Bhatia, Varuni: *Devotional Traditions and National Culture: Recovering Ga-*

- udiya Vaishnavism in Colonial Bengal* [PhD disszertáció]. Columbia University, New York, 2008.
- Brooks, Charles R.:** *The Hare Krishnas in India*. Princeton University Press, Princeton, 1989.
- Bryant, Edwin F. – Ekstrand, Maria L.:** *The Hare Krishna Movement: The Post-charismatic Fate of a Religious Transplant*. Columbia University Press, New York, 2004.
- Chatterjee, Partha:** *The Nation and its Fragments: Colonial and Postcolonial Histories*. Princeton University Press, Princeton, 1993.
- Crawford, S. Cromwell:** *Ram Mohan Roy: Social, Political, and Religious Reform in 19th Century India*. Paragon House, New York, 1987.
- Dās, Sambidānanda:** *The History and Literature of the Gaudiya Vaiṣṇavas and their Relation to Other Medieval Vaiṣṇava Schools* [PhD disszertáció]. University of London, London, 1935.
- Dwyer, Graham – Cole, Richard J.:** *Hare Krishna in the Modern World*. Arktos, London, 2013.
- Dwyer, Graham – Cole, Richard J.:** *The Hare Krishna Movement: Forty Years of Chant and Change*. I. B. Tauris & Co, London, 2007.
- Eck, Diana:** Kṛṣṇa Consciousness in Historical Perspective. *Back to Godhead*. 1979.10.14. [*Bhaktivedanta Vedabase* 2016.]
- Fahy, John:** *Becoming Vaishnava in an Ideal Vedic City* [PhD disszertáció]. University of Cambridge, Cambridge, 2015.
- Fizzotti, Eugenio – Federico Squarcini:** *Hare Krishna*. Salt Lake City Signature Books in cooperation with CESNUR, [s.l.], 2004.
- Fuller, Jason:** *Religion, Class and Power: Bhaktivinoda Thakur and the Transformation of Religious Authority among the Gauḍīya Vaiṣṇavas in Nineteenth-Century Bengal* [PhD disszertáció]. University of Pennsylvania, Philadelphia, 2004.
- Gauḍīya* [hetilap]. Calcutta, 1922–1937.
- Ghosh, Abhishek:** *Vaiṣṇavism and the West: A Study of Kedarnath Datta Bhaktivinod's Encounter and Response, 1869–1909* [PhD. disszertáció]. University of Chicago, Chicago, 2014.
- Hopkins, Thomas J.:** The Social and Religious Background for Transmission of Gaudiya Vaisnavism to the West. In: Bromley, David G. – Shinn, Larry D. (eds.): *Krishna Consciousness in the West*. Bucknell University Press, London, 1989, 34–54.
- Kesavan, B. S. – Kulkarni, Vinayak Yashvant:** *The National Bibliography of Indian Literature, 1901–1953*. Sahitya Akademi, New Delhi, 1962.
- Ketola, Kimmo:** *The Founder of the Hare Krishnas as Seen by Devotees: A Cognitive Study of Religious Charisma*. Brill, Leiden, 2008.
- Lajtai L. László:** Nacionalizmus nélküli nemzetektől a „nemzetek nélküli nacionalizmusig”? Kántor Zoltán (szerk.): *Nacionalizmuselméletek (szöveggyűjtemény)*. [recenzió] *Korall* 18. 2004, 177–181.

- Madsen, Finn:** *Social udvikling i Hare Krishnabevægelsen* [PhD disszertáció]. University of Copenhagen, Copenhagen, 2001.
- Madsen, Finn:** *Tradition og fornyelse i Gaudiya Math* [MA diplomamunka]. University of Copenhagen, Copenhagen, 1996.
- Marvin, Brian D. (Shukavak Dasa):** *Hindu Encounter with Modernity: Kedarnath Datta Bhaktivinoda, Vaishnava Theologian*. Sanskrit Religions Institute, Riverside, 1999.
- Marvin, Brian D.:** *The Life and Thought of Kedarnath Datta Bhaktivinode: A Hindu Encounter with Modernity* [PhD disszertáció]. University of Toronto, Toronto, 1996.
- Nesti, Arnaldo (ed.):** *Social Compass*. 47. 2. 2000.
- O’Connell, Joseph:** Demographics of Caitanya Vaishnavas in Pre-Colonial and Colonial Bengal: Estimates of Gender, Caste, Geography. In: Sardella, Ferdinando – Sain, Ruby (eds.): *The Sociology of Religion in India: Past, Present and Future*. Abhijeet Publications, New Delhi, 2013.
- Paramadvaiti Swami, B. A.:** *Our Family the Gaudiya Math: A Study of the Expansion of Gaudiya Vaisnavism and the Many Branches Developing around the Gaudiya Math*. Vrindavan Institute for Vaisnava Culture and Studies, Vrindavan, 1999.
- Porter, A. E.:** *Census of India 1931: Bengal and Sikkim, Imperial and Provincial Tables* (Vol. 5. Pt 2.). Central Publications Branch, Calcutta, 1932.
- Rochford, E. Burke:** *Hare Krishna Transformed*. New York University Press, New York, 2007.
- Sajjana-toṣaṇī* [havilap], 1879–1914. [1914-től: *The Harmonist*].
- Sardella, Ferdinando:** Colonial Bengal and Bhaktivinoda through the Lens of Bhaktisiddhanta. *Journal of Vaishnava Studies*. 23. 1. 2014, 189–204.
- Sardella, Ferdinando:** *Modern Hindu Personalism: The History, Life, and Thought of Bhaktisiddhānta Sarasvatī*. Oxford University Press, New York – Oxford, 2013.
- Sarkar, Sumit:** *The Swadeshi Movement in Bengal, 1903–1908*. People’s Publishing House, New Delhi, 1973.
- Sharma, Arvind:** *Thresholds in Hindu-Buddhist Studies*. Minerva, Calcutta, 1979.
- Smith, Anthony D.:** *Nationalism. Theory, Ideology, History*. Polity Press, Cambridge, 2001, 50.
- Stewart, Tony Kevin – Dimock, Edward C. (eds.):** *Caitanya Caritāmṛta of Kṛṣṇa-dāsa Kavirāja*. Department of Sanskrit and Indian Studies, Harvard University, Cambridge, 2000.
- Sugirtharajah, Sharada:** *Imagining Hinduism: A Postcolonial Perspective*. Routledge, London, 2003.
- Valpey, Kenneth Russell:** *Attending Krishna’s Image: Chaitanya Vaishnava Murti-Seva as Devotional Truth*. Routledge, New York, 2006.
- Vidyāvinoda, Sundarānanda (ed.):** *Sarasvatī Jayaśrī: Vaibhava Parva*. Śrī Gaudiya Math, Calcutta, 1934.

Völkischer Beobachter [napilap]. Berlin, 1936–1945.

Wong, Lucian: Negotiating History in Colonial Bengal: Bhaktivinod's Kṛṣṇa-saṁhitā. *Journal of Hindu Studies*. 7. 3. 2014, 341–70.

Young, Richard Fox: *Resistant Hinduism: Sanskrit Sources on Anti-Christian Apologetics*. De Nobili Research Library, Vienna, 1981.